

GİRİŞ

Yunus Emre hakkında bildiklerimiz üç kaynaktan gelir: Bunlardan biri yazılı kaynaklardır. Vakıf ve zaviye kayıt defterleri, menkıbe kitapları, çeşitli mecmualar, şiir tomarları, cönkler ve başka elyazması eserler bu kümeye girer. Bize yazılı ulaşmış olsalar da bunların çoğunun kaynağı sözlüdür; bu nedenle doğruluklarına güvenilmez. İkincisi sözlü tarih, yahut sözlü kültür geleneğidir. Yunus Emre yedi yüz yıldır halkın dilinde, telinde ve gönlünde yaşamıştır. Orada Yunus bazen gaipten bilen bir derviş, bazen çiçeklerin dilinden alan bir ermiş, bazen şiirlerini balıklara ve meleklere okutan bir büyük sanat ustası, bazen de çiftinde çubuğunda, gün bulup gün yiyen, yoksul bir ekindir. Böylece Yunus, bir efsaneler nakışına bezenerek, bir kuşağın dilinden ötekine aktarılmıştır; daha bir zaman da böyle gideceği benzer.

Üçüncü kaynak Yunus Emre'nin şiirleridir. Bunlar bize hem sözlü, hem yazılı kaynaklar aracılığıyla ulaşmıştır. Ama Yunus'un öz elinden yahut öz dilinden yazıya aktarılmış şiirleri bize kadar gelmemiştir. Elimize geçen en eski Yunus divanı (Fatih Kitaplığı yazması) şairimizin ölümünden yüz yıl kadar sonra yazılmıştır; daha eski bir divandan kopya edilmiş olmalıdır. Bundan daha sonra yazılmış Yunus Emre divanları da var. Bu divanlardaki şiir sayısı birbirinden artık eksik olmasa; aralarında irili ufaklı değişiklikler bulunmasa, bunları sağlam kaynaklar sayardık. Ama, öyle olmamış. Yunus'un kendi halifelerinden başlayarak bir hayli şair, şiirlerinde, Yunus adı kullanmış. Bunların şiirleri bizim Yunus'unakilere karışmış. Himmet Dede, Eşrefoğlu, Balım Seyit gibi derviş

şairlerin şiirleri de Yunus divanlarına sızmış. Öyle ki, bu divanların en eskisinde 203 şiir var; Nuruosmaniye Kitaplığı yazmasında 219; Yahya Efendi Kitaplığı'ndaki divanda 302; Hacı Selim Ağa Kitaplığı'ndakinde 641; Şeyh Hüsnü Efendi elindeki divanda 848; Millet Kütüphanesi'ndekinde 828; Selim Nüzhet'teki divanda 202; Süleymaniye Kitaplığı'ndaki divanda ise 162 şiir var. Yeni basılan divanlardaki seçme şiirlerin sayısı da değişik. Burhan Toprak yayını divanda (1934) 313 şiir var. Toprak, bunları 900'den artık Yunus şiirini ayıklayarak seçmiş.

İnkılap Kitabevi tarafından 1960'ta yapılan dördüncü baskıda, Burhan Ümit Toprak diyor ki: "Birinci ve ikinci baskılarda, o kadar titizlikle seçtiğim 350 gazeli okurken; şimdi azap duyuyorum. İncilerin arasında ne kadar sahte inci. O baskılarda 350'ye indirdiğim gazelleri, yirmi yıl sonra, yarıdan daha aza indirmek mecburiyetinde kaldım. Şüphe uyandıranı tereddütsüz karaladım. Kaliteyi bozan çokluğu hiçe saydım." Bu son baskıda 115 şiir var. Faruk Timurtaş yayınındaki kitapta 326, Dergâh Yayınevi'nin bastırduğu Yunus Emre'de ise 400 şiir yer alıyor.

Bu büyük değişme ve çeşitlenme gösteriyor ki, tıpkı Pir Sultan Abdal geleneği gibi, Karac'oğlan geleneği gibi bir Yunus Emre geleneği ile karşı karşıyayız. Ama Pir Sultan'dan ve Karac'oğlan'dan bize kalan divanlar yok; Yunus Emre'den var. Yunus'un Fatih Kitaplığı'ndaki divanı şiirlerinin bir kısmını bozulmadan saklamış, bize yazılı olarak aktarmış. Hele bini aşkın çift dizeden oluşan *Risâletü'n-Nushiyye* sözlü gelenekte yaşamış olamaz. Bu mesnevi Yunus'un kaleminden çıkıp, başka kalemlere geçerek, bize yazılı olarak, yani pek bozul-

madan gelmiştir. Bunun için Yunus'un şiirlerinde, söz gelimi Karac'oğlan'ınkilere baka, daha sağlam kişisel bir damga var. Ama, bu demek değildir ki, Yunus'un ölümünden yüz sene sonra yazılan Fatih Kitaplığı divanına katılmalar, karışmalar olmamıştır. Elbet olmuştur; hele divan dışındaki kaynaklarda bulunan şiirler çok bozulmuş olmalıdır.

Bunun için gerçekten Yunus'un yazmış olduğu şiirleri, onun kaleminden çıkmış olduğu gibi, belki hiç bulamaya-
cağız. Bu büyük tomardan Yunus'un şiirleridir diye seçilen-
ler, her zaman kişisel yargıları yansıtacaktır. Burhan Toprak
bunun en yeni örneğini veriyor. Böyle durumlarda edebiyat
tarihçisi karşılaştırmalı çalışmalar yaparak, doğruyu yanlış-
tan ayırmaya ve en güvenilir metinleri bulmaya çalışır. Ama
Yunus, kendinden sonra gelenleri o kadar etkilemiş ki, onun
dilinden konuşanlar, bazen onun kadar güzel şiirler yarat-
mışlar. Bunların çoğunun gerçek yaratıcılarının adı sanı belli
değil. Gene de tutulması gereken yol budur. Yunus üzerinde
böyle bir çalışmayı Abdölbaki Gölpınarlı yaptı. Gerçi onun
çalışması da Yunus Emre'nin bütün şiirlerini kapsamıyor; o,
sadece, Fatih Kitaplığı'ndaki yazmayı Ritter, Nuruosmaniye,
Raif Yelkenci ve Yahya Efendi yazmaları ile karşılaştırıyor; de-
ğişmeleri de, kitabında, notlar halinde veriyor.

Gölpınarlı'dan sonra yapılan çalışmaların hemen hepsi Fa-
tih Kitaplığı'ndaki divanı güvenilir kaynak saymışlardır. Göl-
pınarlı daha sonra bu divanın fotokopisini de yayımlayarak,
okuyucuya kaynakla yüz yüze gelme olanağını verdi: (Gölpı-
narlı, *Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân*, Eskişehir Turizm ve Ta-
nıtma Derneği Yayını 1, İstanbul, 1965). Yeni yazı ile yapılan
yayımlar söz konusu olunca, en sağlam kaynak Gölpınarlı'nın

yayımladığı divandır. Biz de kitabımızın inceleme bölümünde bu kitabı esas aldık; metinleri oradan seçtik. Ama, “Güldeste” mizde başka bir yol izledik. Nerede ve kim tarafından yayımlanmış olursa olsun, Yunus’un şiirlerinin tümünü taradık, bunların arasında Yunus Emre’ye yakıştırdıklarımızı, belli bir güzellik süzgecinden geçirerek kitabımıza aldık.

Yunus Emre’nin hayatı üzerinde pek az bilgimiz var. Bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalar Yunus’un hayatını belli bir tarih diliminin içine oturtmaktan ileri geçmiyor. Yeni belgeler ortaya çıkmadıkça hepimiz Gölpınarlı ve Erzi’nin ile-ri sürdürdüğü doğum ve ölüm tarihlerini tekrar edip duracağız. Bunun için okuyucu bizim kitabımızda da Yunus’un hayatı üzerinde yeni bilgiler bulamayacaktır. Ortaya atılan belgelerin yeni bir değerlendirmesini yapmakla yetindik.

Ama Yunus’un şiirlerine gelince iş değişiyor. Onun şiirleri incelenerek her zaman yeni çalışmalar ve yorumlar yapılabilir. Biz de bunu denedik. Yunus’un şiirinde yansıyan toplumun yapısını ve kurumlarını inceledik. Yunus’un şiiri, tasavvuf perdesinden sıyrılınca, bize açık seçik bir toplum yapısı çiziyor. Bu yapının şiirde bu kadar kuvvetle yansımış olması bizi de şaşırttı.

Elimizdeki Yunus şiirleri, kişilikleri ve inançları birbirine ters düşen iki Yunus tanıtıyor. Bunlardan birine Molla Yunus, Softa Yunus; ötekine Derviş Yunus, Sûfi Yunus diyebiliriz. Biz yorumlarımızı bu ikilem üzerine kurduk. Şiirlerini de gene bu nedenle iki bölümde verdik: Derviş Yunus’un ve Molla Yunus’un şiirleri.

Yunus’un şiirlerini konularına göre kümeleme işini Burhan Toprak da denemiş ve onları yediye bölmüştür. Şiirleri

onun yaptığı gibi “İnançsızlık”, “Teslim olma”, “Şüpheli”, “Ümitsizlik”, “Hakiki Anlayış”, “Yaşlılık”, “Öğreticilik” diye bölümlemek zor bir iş. Çünkü tek bir şiirde çok defa bu nakışlardan biri değil, birkaçı bir arada bulunuyor. Böyle bir şiiri hangi kümeye koyacağımıza karar vermek gerçekten kolay değil. Bunun için biz böyle çok ayrıntılı bir yola başvurmadık.

Yunus Emre, bir halk şairi değildir. Yunus’un konuştuğu dilin halk dili olduğu yolundaki kanı yanlıştır. Yunus’un dili çağının aydın sanatçısının dilidir. Bu dil bilinçli olarak halkın anlamasına açık tutulmuştur. Yunus Türkçe edebiyat dilinde karşılığı olmayan nice Farsça ve Arapça sözcüğü ve deyimini şiir diline almaktan çekinmemiştir. Bunların çoğu soyut kavramlar ve tasavvuf terimleridir. Ancak, Yunus bu yabancı dilden faydalanma işini, başka çıkar yol bulamayınca yapmış; yoksa sanat dilini kurarken Türkçeleştirmeyi bilinçli bir yöntem olarak kullanmıştır. Mevlânâ’nın şiirinde geçen nice Farsça isim ve sıfat tamlamasını Yunus, tıpkı, 1940 kuşağının yaptığı gibi titizlikle Türkçeleştirmekten çekinmemiştir. Şu listeye bakalım:

Mevlânâ’daki İsim Tamlamaları Yunus’taki Tamlamalar

gûş-ı can	can kulağı
çeşm-i can	can gözü
menzil-i can	can menzili
murg-ı can	can kuşu
sırr-ı can	can râzı
âyine-i dil	gönül aynası
hâne-i dil	gönül evi
râh-ı dost	dost yolu
âteş-i aşk	aşk odu
aftâb-rû	güneş yüzlü
mâh-rû	ay yüzlü
gül-rû	gül yüzlü

Yunus dil reformculuğunda daha da ileri giderek Farsçadan faydalanıp Türkçe deyimler de kuruyor.

Farsça

be zeban averden
kemer besten
çarh zeden
dem zeden
cevlan zeden
cefa keşiden
gussa horden

Türkçe

dile getirmek
bel bağlamak
çarh urmak
dem urmak
cevlan urmak
cefa çekmek
gussa yemek

(Gobeskiria, 17)

Böyle de olsa, Yunus'un şiir dili halkın dili değildir. Ama Yunus, kendi zamanında kentlerde gelişen Müslüman edebiyatının dilini halk diline yaklaştırmak için, bilinçli bir çaba harcamıştır. Yazık ki, Yunus'tan sonra gelişen klasik edebiyat bu yolda yürümemiş, aydın edebiyatının dili halkın hiç anlamayacağı bir dil haline gelmiştir.

Bugünün kuşakları, Yunus'un şiirindeki yalnız yabancı kökenli sözcükleri değil, 13. yüzyıl Türkçesini de iyi anlamayacaktır. Türkçenin gelişmesi, o vakit kullanılan nice Türkçe sözcüğü ve deymi anlaşılmasız kılmıştır. Kitabımıza eklediğimiz sözlüğe bunun için, yalnız Arapça ve Farsça sözcükleri değil, böyle Türkçe sözcükleri de alarak onları açıkladık. Ayrıca, araştırma bölümüne aldığımız şiirlerde anlaşılmasız sözler geldikçe, hemen yanlarına parantez açarak anlaşılabilirlerini koyduk. Bu dizenin görünüşünü biraz hantallaştırıyor, ama anlamı aydınlığa kavuşturmak için bunu kabullendik.

Yunus Emre, şiirlerinden bir bölümünü aruz vezninin "müstefilâtün" kalıbı ile yazmıştır. Bu kalıpla yazılan şiirler

dizenin ortasından kolayca bölünerek dörtlükler haline konabilir. Şu örnekte olduğu gibi:

Yunus imdi hoş söylersin dinleyene şerheylersin
Halka nasihat satınca [satacağına] er ol yolunca hoş yürü.

Dizeler iki müstefilâtün'den sonra bölününce şöyle olur:

Yunus imdi hoş söylersin
Dinleyene şerheylersin
Halka nasihat satınca
Er ol yolunca hoş yürü

Bu dörtlük âşık şiirimizin koşma birimine çok benzer. Yunus bu kalıbı çokça kullanmış. Biz inceleme bölümüne aldığımız şiirleri çift dizeler halinde yazdık. Ancak, güldesteye topladığımız şiirleri dörtlükler olarak vermeyi yeğledik. Bunun okumayı kolaylaştıracağına, okuyucuya ferahlık vereceğine inanıyoruz.

Hangi kümede olursa olsun, Yunus Emre'nin şiirlerini ilk dörtlükteki uyak sözcüklerinin son harflerini göz önünde tutarak abc sırasıyla düzenledik. Bu sıra Arap alfabetesinin değil Türk alfabetesinin harfler sırasıdır. Örnek vermek gerekirse şu dörtlüğü alabiliriz:

Din ü millet sorarısın
Âşıklara din ne hâcet
Âşık kişi harab olur
Âşık bilmez din diyanet

Bu dörtlükte hâcet sözcüğünün sonundaki (t) harfi sıralamaya esas alınmış, şiir ötekiler arasındaki yerine böylece

yerleştirilmiştir. Eęer iki ayrı şiir benzer harflerle bitmişse o vakit (t)'den geriye doğru giderek abc sırası izlenmiştir. Bu sıralamada uyakları (a) ile biten şiirler başta, (z) ile biten şiirler sonda yer almaktadır.